

Г.С. Сатановська

ВПЛИВ ПРЕЦІОЗНОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ТВОРЧІСТЬ**М.-М. ДЕ ЛАФАЄТ****(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ПРИНЦЕСА КЛЕВСЬКА»)**

Роману Марі-Мадлен де Лафает (1634 – 1693) «Принцеса Клевська» (1678 р.) у французькому літературознавстві привертається велика увага, його визнано першим в історії літератури психологічним романом. Твір було опубліковано анонімно 1678 року (під ім'ям М.-М. де Лафает його було вперше надруковано лише 1780 року). Після публікації твір викликав чимало дискусій. Центральним питанням, що цікавило критиків та дослідників, була сцена у романі: освідчення героїні – принцеси Клевської – своєму чоловікові у коханні до герцога де Немура. Видання «Меркюр Галан» в особі Донно де Візе організувало навесні 1678 року дискусію на тему правомірності цієї дії принцеси. Окрім правомірності сцени освідчення, Б. де Фонтанель та Р. де Бюссі-Рабутен, ставили під сумнів доречність численних історичних відступів авторки, що, на їхню думку, були задовгими та невиправданими, тому що ніяким чином не впливали на розвиток сюжету роману. У контексті протистояння двох опозиційних літературних течій – ортодоксального класицизму («Стародавні») та ревізійного класицизму («Нові») – ці дебати почали носити ще жвавіший характер, в результаті чого роман «Принцеса Клевська» отримав підтримку та схвалення з боку «Нових» та був суворо розкритикованим «Стародавніми». Ж. де Труссе де Валенкур, який поділяв погляди «Стародавніх», у роботі «Листи пані маркізі *** з приводу «Принцеси Клевської» (1678 р.) дорікав М.-М. де Лафает у змішенні правди та вигадки, у «нерегулярності», що, на думку сучасного російського дослідника Чекалова К.А., взагалі було докором прихильників класицизму бароковим творам. Справді, Генрих II, герцогиня де Валантинуа та герцог де Немур є справжніми історичними особистостями, мадемуазель та мадам де Шартр – цілком вигаданими, а принцу Клевському на момент дії роману було всього 14 років.

Попри усі зауваження критиків-сучасників, успіх роману «Принцеса Клевська» був непохитним. Витончений аналіз психологічного стану персонажів та складності їхніх стосунків у соціально-політичному контексті королівського двору Франції XVI століття являв собою новаторський підхід до жанру роману у цілому. Серед сучасних дослідників продовжуються дискусії щодо простеження впливу різноманітних літературних напрямів на творчість М.-М. де Лафает, що зумовлює актуальність цього дослідження. Виявлення відбитків впливу преціозної літератури на твори письменниці (на матеріалі роману «Принцеса Клевська») є метою цієї роботи.

Марі-Мадлен Пьош де ла Вернь народилась в родині дрібних дворян у Парижі 1634 року. З самого дитинства вона мала можливість спілкуватись з представниками вищих аристократичних кіл, оскільки її хрещеною матір'ю була мадам де Комбале, племінниця кардинала де Ришельє. Захопленням батька майбутньої мадам де Лафает була література, таким чином, у дитинстві вона

мала можливість слухати дискусії про нові літературні напрями та твори, оскільки у родині частими гостями були поет Жан Шаплен та Етьєн Паскаль, батько Блеза Паскаля. У віці 15 років Марі-Мадлен була представлена у салоні К. де Рамбуйє, трохи згодом у салонах маркізи дю Плессі-Бельєр та М. де Скюдєрі. Після смерті батька її мати у другий раз вийшла заміж за шевальє де Севіньє, представника релігійного руху янсеністів, що критикували католицьку церкву та були незадоволені абсолютистським режимом. Пізніше, після того як Марі-Мадлен вийшла заміж за графа де Лафает, вона видала свій перший текст «Портрет мадам де Севіньє» (1660 р.) та познайомилась з П. Д. Ює та Ж.-Р. де Сєгре, які згодом стали її помічниками та колегами. Письменниця у цей час почала вести активний світський спосіб життя, відвідувала отель де Невер, що являв собою осереддя опозиції, що ніякою мірою не заважало їй мати дуже добрі стосунки з двором короля Людовика XIV-го.

У літературі в епоху ранньої юності М.-М. де Лафает панували барокові тенденції, які відображали песимістичний настрій суспільства у цілому, та, зокрема, особистості, незадоволеність абсолютизмом з одного боку та втомою від опозиції, представленої Фрондою – з іншого. Ці тенденції відбилися у преціозній літературі, яка зародилась ще у 20-х роках XVII-го століття у світських салонах Парижу та досягла великого розквіту у 50-х роках того ж століття. Найбільш відомим був салон К. де Рамбуйє, який став «справжньою школою світської ввічливості» [9; 52]. Згодом ідейні пошуки цього салону були продовжені у салоні М. де Скюдєрі, яка стала автором моди на преціозність, саме завдяки їй преціозні ідеї отримали велике поширення. У цих світських салонах приймалися представники вищої аристократії, заможної буржуазії, поети і письменники, та більшу частину відвідувачів складали жінки. Завсідники преціозних салонів обговорювали літературу, створення елегантного, вишуканого стилю мовлення, але найбільш цікавою та поширеною темою дискусій було положення жінки у суспільстві. Одним з доволі спірних моментів було обговорення інституту шлюбу. У XVII-му столітті шлюб являв собою насамперед комерційну та юридичну угоду, та заміжня жінка майже в усьому була залежною від свого чоловіка, поведінка якого дуже часто відрізнялась жорстокістю та неповагою до жінки. «Преціозні» не були згодні з цією ситуацією та пропагандували ідею культа прекрасної дами та галантного кохання.

Звісно, спілкування М.-М. де Лафает з представниками преціозної течії мало певний вплив на формування її письменницького світогляду. На прикладі роману «Принцеса Клевська» можна простежити відбитки цього впливу.

Однією з головних характерних рис преціозних прозаїчних творів була ускладненість композиції, наявність вставних частин окрім головної сюжетної лінії. Цю складність можна виявити і на прикладі роману «Принцеса Клевська», в якому наявні чотири вставні частини, які нібито вплетені у сюжет: історія Діани де Пуатє, історія мадам де Турнон, історія Анни Болейн та історія

відама де Шартр. Кожна з цих вставних частин відволікає читача від головних подій, має велику кількість деталей та подекуди несе в собі певний натяк на ситуації, що мають місце у загальній сюжетній лінії роману. Особливо цікавою з цієї точки зору є історія мадам де Турнон, в якій йдеться про любовну зраду жінки, та яку розповідає принц Клевський своїй дружині, на той момент вже закоханої у герцога де Немура. Загальною темою історії є ширість або удавання почуттів: «*La sincérité me touche d'une telle sorte que je crois que si ma maîtresse, et même ma femme m'avouait que quelqu'un lui plût, j'en serais affligé sans en être aigri. Je quitterais le personnage d'amant ou de mari, pour la conseiller et pour la plaindre*». [8; 77] «Ширість є настільки важливою для мене, що я думаю, що, якби моя коханка або, навіть, моя жінка мені визналась, що їй подобається хтось інший, я б засмутився, але не розсердився б. Я б відмовився від ролі коханця, або чоловіка, та став би радником та утішником». Ці слова принца Клевського наче підштовхують принцесу до рішення визнати своє кохання до іншого чоловіка. Ще однією цікавою деталлю цього епізоду є його обірваність, принцу Клевському не вдається розказати її до кінця з першого разу, але коли він намагається до неї повернутись, його дружина вже втратила до неї інтерес та на цьому історія закінчується, тобто читач теж залишається у незнанні. Цей прийом незакінченості епізоду дуже часто можна спостерігати і у преціозних романах.

Роман «Принцеса Клевська» починається з детального опису життя двору короля Генріха II, авторка робить аналіз стосунків персоналій придворного життя, створюючи таким чином атмосферу пишності, величі та елітарності. «*Le goût que le roi François I avait eu pour la poésie et pour les lettres régnait encore en France; et le roi son fils aimant les exercices du corps, tous les plaisirs étaient à la cour; mais ce qui rendait cette cour belle et majestueuse, était le nombre infini de princes et de grands seigneurs d'un mérite extraordinaire. Ceux que je vais nommer étaient, en des manières différentes, l'ornement et l'admiration de leur siècle*». [8; 5] «Пристрасть короля Франциска I до поезії та літератури ще панувала у Франції; оскільки король-син полюбляв тілесні вправи, при дворі можна було знайти будь-яку забаву; але, саме велика кількість осіб королівської крові та вельмож, що мали надзвичайні якості, надавала дворові краси та величності. Ті, кого я збираюсь назвати, були, на свій манер, прикрасою та славою свого часу».

Попри такі якості, як вишуканість, краса та велич, письменниця дає зрозуміти читачеві, що не всі особистості або явища при дворі були сповнені гідності та чесності. Авторка детально аналізує стосунки між членами королівської родини та придворними панами, описуючи інтриги та жорстоке суперництво, що були притаманними світському життю тієї епохи. Отже, неоднозначність оцінки придворного життя, з одного боку, дещо перебільшені велич та краса, з іншого – деяка реалістичність в описі хитросплетіння світських інтриг, теж можна вважати результатом впливу преціозної течії, яка вважається належною до напряму бароко, однією з характерних рис якого є синтетичність та парадоксальність.

Ще одною характерною ознакою преціозних творів є складність мови, наявність великої кількості метафор, гіпербол, порівнянь, перифраз (наприклад, вираз «дзеркало душі» для позначення очей з'явився саме завдяки «преціозним»). Усі вищезгадані елементи можна знайти у тексті роману «Принцеса Клевська». «*Songez seulement que la pudeur ne veut pas qu'une femme de mon âge et maîtresse de sa conduite demeure exposée au milieu de la cour*». [8; 162] «Подумайте тільки, що скромність не дозволяє жінці мого віку, що володіє собою, піддаватись усій небезпеці двору». Авторка використовує метафору «скромність не дозволяє», яка згодом увійшла в узус французької мови, та для якої було знайдено аналоги-кальки у російській та українській мовах. Слід зазначити, що в оригінальному тексті французькою мовою М.-М. де Лафает також використала вислів «*maîtresse de sa conduite*», що дослівно можна перекласти, як «хазяйка своєї поведінки», що так само є метафорою. Цікавим є кінець наведеної фрази з роману, тому що вислів «*demeure exposée au milieu de la cour*» є перифразом, та дослівно перекладається, як «бути виставленою посередині двору», тобто показати усім придворним свої почуття, що у тій час було небезпечним для репутації жінки. Із зазначених прикладів можна зробити висновок, що в роботі над текстом роману авторка прагнула надати мові персонажів вишуканості, підкреслити витонченість їхнього спілкування та їхнє аристократичне походження.

Наступний приклад із тексту роману було взято у славнозвісній сцені освідчення героїні – принцеси Клевської своєму чоловікові у коханні до іншого. «*Quand elle eut cessé de parler, qu'il jeta les yeux sur elle, qu'il la vit à ses genoux le visage couvert de larmes et d'une beauté si admirable, il pensa mourir de douleur...*» [8; 163] «Коли вона замовчала, він подивився на неї та побачив, як вона, стоячи на колінах, заливаючись сльозами, була такої чудової краси, що йому здалося, він помирає від болю...». У цьому реченні авторка використовує гіперболу «помирає від болю» у сукупності з порівнянням «такої чудової краси» описуючи почуття героя – принца Клевського, його кохання до дружини та відчай. У той же час, письменниця звеличує образ «прекрасної дами» – принцеси Клевської. Та сама ситуація має місце і у наступному реченні: «*Cependant, M. de Clèves était allé trouver le roi, le coeur pénétré d'une douleur mortelle. Jamais mari n'avait eu une passion si violente pour sa femme et ne l'avait tant estimée*». [8; 171] «Тим часом мсьє Клевський пішов до короля, серце його розривалось від смертельного болю. Ніколи ще чоловік не відчував такої сильної пристрасті та великої поваги до своєї жінки».

Як вже зазначалось, представники, а частіше за все, представниці, преціозної течії виявляли досить критичне ставлення до інституту шлюбу. На їхню думку, у шлюбі жінка повністю втрачала усю незалежність, в тому числі, своїх поглядів, ідей та думок, що принижувало її як особистість. У романі М. де Скюдери «Клелія» (1654–1660) авторка висловлює думку, що положення жінки у такому союзі не є заздрісним, що чоловік вважає її «першою рабинєю у своєму будинку, не довіряє їй, не приймає її до рахунку та обходиться з нею

так, наче вона зовсім позбавлена розуму і наче він не брав зобов'язання кохати її, та він вільний замість цього кохати сотню інших та вважати, що вона повинна сприймати це як повсякденне явище». [10; 334] Результатом цих обмірковувань стала дещо нова концепція кохання та стосунків між чоловіком та жінкою, згідно якій жінка отримує більше влади у стосунках.

Таким чином, аналізуючи сюжет роману «Принцеса Клевська» та поведінку головної героїні твору, можна виявити сліди зазначеної концепції стосунків, що запропонували прихильники преціозності. Знаючи про дуже сильне кохання, яке відчував її чоловік до неї, героїня зізнається йому у своїх почуттях до іншого. «Il me semble, répondit-elle, que vous devez être content de ma sincérité; ne m'en demandez pas d'avantage et ne me donnez point lieu de me repentir de ce que je viens de faire. Contentez-vous de l'assurance que je vous donne encore qu'aucune de mes actions n'a fait paraître mes sentiments et que l'on ne m'a jamais rien dit dont j'aie pu m'offenser». [8; 166] «Мені здається, що ви повинні бути задоволеним моєю щирістю; не питайте в мене більшого та не давайте мені жодної причини для каяття від того, що я тільки що зробила. Нехай вас задовольнять мої запевнення, що жодна моя дія не видала моїх почуттів, та що мені жодного разу не казали того, що могло б мене образити». Аналізуючи ці слова героїні, можна зробити висновок, що, попри звичаї тієї епохи, вона бере на себе головну, керуючу роль у стосунках. Вона зовсім не боїться реакції свого чоловіка, а навіть підказує йому подальший вектор розвитку їхнього подружнього спілкування.

Реакція принца Клевського на слова своєї дружини теж цілком відповідає преціозній концепції стосунків між чоловіком та жінкою. «Ayez pitié de moi vous-même, Madame... j'en suis digne; et pardonnez si, dans les premiers moments d'une affliction aussi violente qu'est la mienne je ne réponds pas, comme je dois, à un procédé comme le vôtre. Vous me paraissez plus digne d'estime et d'admiration que tout ce qu'il y a jamais eu de femmes au monde; mais aussi je me trouve le plus malheureux homme qui ait jamais été». [8; 163] «Пощадіть мене, мадам... я на це заслуговую; та простить, якщо, у перші хвилини такого великого печалю, яким є мій, я не відповідаю, як повинен, на вашу дію. Мені здається, що ви заслуговуєте на повагу та захоплення більше, ніж будь яка інша жінка, що колись жила у цьому світі; але я також почуваю себе самим нещасливим чоловіком з людей». Як можна виявити з цих слів, принц Клевський, пропри сум та печаль, знаходить в собі сили просити пробачення у своєї дружини, та, навіть, визнає її найкращою із жінок. Він не гнівається, та не намагається покарати її. Усі зазначені деталі поведінки героя свідчать про його галантне ставлення до дружини, що цілком відповідає ідеї культу прекрасної дами, який був основним у творчості представників преціозної течії.

Отже, аналіз тексту роману М.-М. де Лафает «Принцеса Клевська» дозволяє зробити висновок, що в ньому присутні багато елементів, що притаманні преціозній літературі, а саме: наявність вставних епізодів у сюжеті роману, опис різноманіття деталей світського життя, численність метафор,

гіпербол та перифраз, а також галантна тематика твору та віддавання головної ролі жінці у стосунках між персонажами. Як зазначає дослідниця Б. Дідьє, «Сомез вніс Мадам де Лафает до свого «Словнику Преціозниць» не дарма. Із преціозної течії вона взяла найкраще, а саме витонченість психологічного аналізу, дуже точну і нюансовану лексику, та, нарешті, фемінізм у доброму сенсі цього явища, без тих сміхотворних моментів, що були розкритиковані Мольєром». [5; 283] До цього можна додати, що М.-М. де Лафает вдалось стати першою жінкою-авторкою роману, який і досить вважається взірцем психологічної прози, та на який згодом дорівнювались послідовники письменниці у цьому жанрі.

Література

1. Гаврилова О.М. Этика прециозности в романе М. де Скюдери “Клелия” / О.М. Гаврилова // Филология в системе современного университетского образования. Материалы межвузовской научной конференции. – М. : УРАО. – 2002. – Вып. 5. – С. 29 – 43.
2. Галич О. Теорія літератури / Галич О. – Київ : Либідь, 2008. – 487 с.
3. Чекалов К.А. Мари-Мадлен де Лафайет и её творчество / К. А. Чекалов // М.-М. де Лафайет. Сочинения. – М. : Ладомир, 2007. – С. 427–455.
4. Dictionnaires des littératures de langue française / [Beaumarchais J.-P. de, Couty D., Rey A.] – Paris : Edition Bordas, 1994. – E – L. – 1994. – 1442 p.
5. Didier B. Commentaires / B. Didier // Lafayette M. de. La Princesse de Clèves. – P. : Librairie Générale Française, 1972. – P. 271–304.
6. Duchêne R. Madame de La Fayette, la romancière aux cent bras / Duchêne R. – Paris: Fayard, 2000. – 523 p.
7. Duchêne R. Les Précieuses ou comment l’esprit vint aux femmes / Duchêne R. – Paris : Fayard, 2001. – 574 p.
8. Lafayette M. de. La Princesse de Clèves / Lafayette M. de. – P. : Librairie Générale Française, 1972. – 304 p.
9. Pelous J.-M. Amour précieux, Amour galant (1654–1675) / Pelous J.-M. – P. : Klincksieck, 1980. – 281 p.
10. Scudéry M. de. Clélie, histoire romaine / Scudéry M. de. – P. : Edition de Delphine Denis, 2006. – 448 p.

Аннотация

Сатановская А.С. Влияние прециозной литературы на творчество М.-М. де Лафайет на материале романа «Принцесса Клевская».

Статья посвящена анализу произведения «Принцесса Клевская» с применением биографического и культурно-исторического методов. В романе выявлены элементы, являющиеся признаками влияния прециозного течения в литературе, а именно наличие вставных эпизодов, большого количества

деталей в описании придворной жизни, образности и метафоричности языка персонажей, а также тема галантной любви и культа «прекрасной дамы».

Ключевые слова: вставные эпизоды, М.-М. де Лафайет, метафора, новая концепция отношений, прециозное течение, психологический анализ.

Анотація

Сатановська Г.С. Вплив преціозної літератури на творчість М.-М. де Лафайет на матеріалі роману «Принцеса Клевська».

Стаття присвячена аналізу твору «Принцеса Клевська» з використанням біографічного і культурно-історичного методів. У романі виявлено елементи, що являються ознаками впливу преціозної течії в літературі, а саме наявність вставних епізодів, великої кількості деталей в опису придворного життя, образності та метафоричності мови персонажів, а також тема галантного кохання та культу «прекрасної дами».

Ключові слова: вставні епізоди, М.-М. де Лафайет, метафора, нова концепція стосунків, преціозні течія, психологічний аналіз.

Summary

Satanovska G.S. Influence of «*préciosité*» literature on M.-M. de Lafayette's oeuvre with evidence from "The Princess of Cleves".

The article is dedicated to the analysis of «The Princess of Cleves» with application of biographical, as well as cultural and historical methods. Elements, which are signs of the influence of «*préciosité*» literary style, are shown. These are cut-in episodes, large quantity of details in description of the courtier life, imagery and metaphors of the characters' language, as well as the theme of gallant love and worship of «beautiful lady».

Key words: cut-in episodes, M.-M. de Lafayette, metaphor, new conception of relationship, «*préciosité*» style, psychological analysis.

Стаття прорецензована та рекомендована до друку доцентом, кандидатом філологічних наук, доц. каф. історії зарубіжної літератури та класичної філології ХНУ ім. В.Н. Каразіна Криворучко С. К.